

اصول هشتگانه ارتباط موفق همسران در خانواده سالم بر اساس آموزه‌های قرآن و روایات

حمیده حسن پور^۱

Abstract

A healthy family depends on the quality of the couple's relations. In a healthy family, the communication of the spouses that is successful has certain principles which greatly help the improvement of the relationship between the couples. This paper, considering the problems that exist in today's couples' relations, is aimed at extracting and analyzing the principles of successful communication among spouses in a healthy family, by means of the descriptive and analytical method, through the use of the Holy Scriptures and narrations. The data were collected from religious sources and then subjected to analysis.

The teachings of the Prophet Muhammad's pure Islam suggest that through the mutual respect, kindness, forgiveness, and toleration among the partners, the responsibility, good manners, support, and dealing with each other well, the rights of the spouses and the honoring of the spouse, all these principles are the fundamental and comprehensive aspects of the communication between the partners in a healthy family. Practicing these principles in marital life results in the establishment of a healthy relationship between the couples.

Keywords: Holy Quran, Narrations, Healthy family, Spouses communication, man-woman, family ethics.

۱. چکیده

وجود یک خانواده سالم به کیفیت روابط همسران بستگی دارد. در خانواده سالم ارتباط موفق همسران دارای اصولی است که به بهبود روابط زوجین کمک شایانی می‌کند. با توجه به مشکلاتی که در عصر حاضر در روابط زوجین وجود دارد. این پژوهش با روش توصیفی و تحلیلی در پی استخراج و تحلیل اصول ارتباط موفق همسران در خانواده سالم با استفاده از آیات و روایات است. داده‌ها از طریق منابع معتبر دینی جمع‌آوری و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

آموزه های اسلامی، اصول کامل و جامعی در زمینه اصول ارتباط موفق همسران در خانواده

سالم را ارائه می دهد؛ از جمله آنها: احترام متقابل، محبت، عفو و گذشت، مسئولیت پذیری، خوش اخلاقی، رفق و مدارا، رعایت حقوق همسران و تکریم است. به کار گرفتن این اصول در زندگی مشترک موجب ایجاد رابطه ای سالم بین همسران است.

کلیدواژه‌ها: قرآن کریم، روایات، خانواده سالم، ارتباط همسران، زن و شوهر، اخلاق خانواده.

۲. مقدمه

خانواده، مهم ترین نهادی اجتماعی است که سلامت و پویایی آن به کیفیت روابط همسران بستگی دارد. گزارش های مربوط به مرکز آمار ایران، نشان دهنده افزایش چالش های ارتباطی بین همسران و تزلزل نهاد خانواده است. این وضعیت پیامدهای سوئی در زمینه ارتباطات فردی، اجتماعی و خانوادگی دارد و موجب سست شدن بنیان های زندگی زناشویی، اختلافات خانوادگی، طلاق و الگوهای ارتباطی ناسالم در نسل های آینده را به وجود می آورد. در چنین شرایطی، ارائه اصول متقن، جامع و کامل بر اساس الگوها و آموزه های اسلامی برای بهبود کیفیت روابط موفق همسران ضروری است.

اهمیت این مسئله از چند بعد است: از بعد علمی، شناخت عوامل مؤثر بر ارتباط موفق، موجب به غنی سازی نظریه های حوزه های روانشناسی خانواده، جامعه شناسی و علوم ارتباطات می گردد. از بعد کاربردی، استخراج اصول عملی به عنوان زیر بنای طراحی برنامه های آموزشی، مشاوره ای نهاد خانواده مورد استفاده قرار گیرد. در بعد اجتماعی، گسترش این اصول به سلامت و تحکیم بنیان های نهاد خانواده و سلامت و به تبع سلامت و پویایی جامعه مؤثر خواهد شد...

با وجود پژوهش های متعددی که در زمینه مهارت های ارتباطی زوجین صورت گرفته است، شکاف دانشی قابل تامل در زمینه تحلیل اصول ارتباط همسران موفق در خانواده سالم بر اساس منابع

اصیل معتبر اسلامی وجود دارد. بسیاری از تحقیقات، یا نگاهی بخشی و تک‌عامل به مسئله دارند یا صرفاً به بازخوانی نظریه‌های روانشناسی غربی اکتفا کرده‌اند، در حالی که دین مبین اسلام با رویکردی کل‌نگر، در تمام ابعاد زندگی انسان، از جمله ارتباط موفق همسران، دستورالعمل‌ها و برنامه‌های لازم را ارائه کرده است. حال سوال این است که اصول ارتباط موفق همسران در خانواده سالم، بر اساس آموزه‌های قرآنی و روایات معصومین (علیهم السلام) کدامند و چگونه قابل تبیین و تحلیل هستند؟

متغیر اصلی در این پژوهش، «اصول ارتباط موفق همسران» در بستر «خانواده سالم» است که با استناد به مباحث «آموزه‌های قرآن و روایات» مورد تحلیل قرار می‌گیرد. هدف این پژوهش، تحلیل و استخراج اصول ارتباط موفق همسران در خانواده سالم بر اساس آیات قرآن کریم و روایات است. و مباحث تطبیقی با دیگر مکاتب یا تحلیل‌های جامعه‌شناختی معاصر پرداخته نشده است. یافته‌های پژوهش به صورت تحلیل داده‌ها و ذکر مستندات قرآنی و روایی در هر مورد است. پژوهش درباره روابط موفق همسران، در حوزه‌های میان‌رشته‌ای روانشناسی خانواده، جامعه‌شناسی و مطالعات دینی قرار دارد. در این مقاله به طور ویژه به استخراج و تحلیل اصول ارتباط موفق همسران بر اساس آموزه‌های قرآن و روایات پرداخته است.

طبق پیشینه بررسی شده در این زمینه، در حوزه علوم روانشناسی و علوم اجتماعی، غالب پژوهش‌ها به عوامل مؤثر بر مهارت‌های ارتباطی همسران با روش‌های پیمایشی و پرسشنامه‌ای پرداخته‌اند که صرفاً توجه به نظریه‌های روانشناسی غربی و عدم توجه به بافت فرهنگی - دینی جامعه ایران بوده است و تعمیم‌پذیری محدودی دارند. همچنین در تحقیقاتی به مبانی دینی خانواده و احترام و محبت پرداخته‌اند و پژوهش‌های متعددی به تاثیر دینداری بر همسران پرداخته‌اند که در اغلب آنها تحلیل نظام‌مند، جامع و طبقه‌بندی‌شده از اصول ارتباطی بر اساس منابع دینی وجود ندارد.

با توجه به مرور پیشینه، خلأ پژوهشی در جهت اقدام به جمع آوری و دسته بندی منسجم اصول حاکم بر روابط موفق همسران بر اساس آیات و روایات به روش توصیفی - تحلیلی وجود دارد. لذا در این تحقیق به پر کردن همین خلأ به روش تحلیل محتوای کیفی استقرایی در جهت ارائه اصول نظام مند و طبقه بندی شده است. طبق این پیشینه، ضرورت انجام این پژوهش به روش تحلیل محتوای کیفی را به وجه مناسب بیان می کند.

۳. اصول ارتباط موفق همسران

بر اساس تحلیل منابع معتبر دینی از جمله آیات قرآن کریم و روایات معصومین (علیهم السلام) هشت اصل مهم درباره ارتباط موفق همسران در خانواده سالم به دست آمد که تحلیل هر کدام در ادامه ذکر می شود:

۳-۱. احترام متقابل

شکل گیری خانواده سالم بر اساس احترام متقابل در روابط مرد و زن، و پاسداشت حرمت یکدیگر است. (دلشاد تهرانی، ۱۳۸۳، ج ۴، ص ۲۳۵) قرآن کریم با فرمان «عاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ» (نساء، ۱۹) به این اصل در روابط همسران تاکید می کند. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) اهمیت این مسئله را تا حد نهی از گفتن «أف» بیان می فرماید. (بروجردی، ۱۳۸۶، ج ۲۵، ص ۵۳۳) امام صادق (علیه السلام) نیز با تعبیر می فرماید: «فَلْيُكْرِمُهَا» (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۵، ص ۶۱) احترام متقابل به همسر را وظیفه الزامی می دانند. امام صادق (علیه السلام) نیز رحمت می فرستند (فیض کاشانی، ۱۴۰۶، ج ۲۲، ص ۷۸۹) به کسی که ارتباط با همسرش را با رعایت احترام، نیکو گرداند.

احترام متقابل همسران نه تنها به این دلیل که زن و شوهر زن هستند، بلکه بدان خاطر که آنان امانتی الهی در دست یکدیگر هستند. (قائمی، ۱۳۶۴، ص ۱۲۴) و طبق آیه «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ» (اسراء،

۷۰) همسران دارای کرامت ذاتی هستند. بنابراین هر یک از زن و مرد باید نهایت تمجید و احترام را نسبت به همسر خویش اعمال کند و در هیچ شرایطی کمترین اهانتی به شریک زندگی خود نکند. (الهامی نیا، ۱۳۷۸، ص ۸۷)

۲-۳. محبت

زن و شوهر باید نسبت به هم مهرورز و علاقمند باشند و اصولاً از اهداف و مقاصد ازدواج این است که خانواده تجلیگاه مودّت و رحمت گردد. (قائمی، ۱۳۶۴، ص ۱۲۴) طبق فطرت الهی، خداوند مودّت و محبت را از ابتدا بین زن و شوهر قرار داده است. (مظاهری، بی تا، ص ۸۵) علاقه و محبت میان زن و شوهر با ابراز کلامی و غیر کلامی (با اعمال محبت‌آمیز) تثبیت و افزایش می‌یابد. (عباس نژاد، ۱۳۸۴، ص ۲۸۹) رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در این جهت سفارش می‌فرمود که دوستی‌ها و صمیمیت‌ها ابراز شود و به زبان آید و با لطیف‌ترین بیان گفته شود: «قَوْلُ الرَّجُلِ لِلْمَرْأَةِ إِنِّي أُحِبُّكَ لَا يَذْهَبُ مِنْ قَلْبِهَا أَبَدًا؛ سخن مرد به همسر خود که «دوستت دارم» هرگز از قلب زن بیرون نمی‌رود.» (حر عاملی، ۱۴۱۴، ج ۵، ۱۴۴)

محبت نیاز فطری هر فردی است و این نیاز در زن به مراتب بیشتر و قوی‌تر از مرد است. (مظاهری، بی تا، ص ۵۵) بر اساس قرآن کریم محبت همسران به یکدیگر، یکی از نشانه‌های خداوند است: (شریفی، ۱۳۹۶، ص ۱۶۵) «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ؛ و باز یکی از آیات لطف الهی آن است که برای شما از جنس خودتان جفتی بیافرید که به او آرامش یافته و باهم انس گیرید و میان شما رأفت و مهربانی برقرار فرمود و در این امر نیز برای مردم با فکرت ادله علم و حکمت حق آشکار است.» (روم، ۲۱) پس از انعقاد پیمان ازدواج نیز برای استحکام خانواده و استمرار این الفت و علاقه، باید هر یک از مرد و زن به روابط میان خود توجه کافی مبذول دارند. (کاشفی، ۱۳۸۹، ج ۷، ص ۲۷۴)

۵. راهکارها

۱. با یادگیری مهارت‌های ارتباطی نظیر گوش کردن به حرف‌های یکدیگر، احترام به نظرها و عقاید همدیگر روابط خود را بهبود بخشید.
۲. به هر طریق ممکن، رفتارهای مطلوب همسران را مورد توجه و تأیید قرار دهید؛ به گونه‌ای که همسران بفهمد برای او ارزش قائل هستید.
۳. در هر فرصت ممکن، با همسر و اعضای خانواده‌تان، ارتباط کلامی و عاطفی برقرار کنید. زنان از صحبت کردن با همسرشان بیشتر لذت می‌برند؛ بنابراین مردان باید فعّالانه به سخنان آنان گوش کنند و واکنش مناسب نشان دهند.
۴. گاهی در فضایی محرمانه، محبت‌آمیز و صمیمانه به ارزیابی رفتار و روابط یکدیگر بپردازید و از یکدیگر بپرسید، چه باید کرد تا روابطتان بهتر و با نشاط‌تر شود.
۵. همیشه، در رویارویی با مسائل و مشکلات خانوادگی، خود را در وضعیت طرف مقابل قرار دهید و با قبول مسئولیت خود و شناخت انتظارات متقابل، به حل و فصل اختلافات روی آورید.
۶. از خطاهای یکدیگر به سرعت بگذرید و خطاهای همدیگر را تحمل کنید.
۷. با یادآوری برخی ایام- مانند روز تولد، سالگرد ازدواج و نظایر آن- و دادن هدیه‌هایی هر چند کوچک (مثل یک شاخه گل)، به طور نمادین عشق و علاقه خود را به همسران ابراز دارید.
۸. برای داشتن یک زندگی با نشاط و موفق خوب بیندیشید، وقت بگذارید، احساس مسئولیت کنید، موانع ارتباط سالم را از میان بردارید و به عوامل ایجادکننده روابط سالم توجه نمایید.

۹. با مطالعه کتاب‌های مربوط به انتخاب همسر، آیین همسرمداری و چگونگی ایجاد ارتباط با دیگران و نیز شرکت در جلسه‌های آموزش خانواده، دانش و مهارت خود را در این زمینه افزایش دهید. (کاشفی،

۱۳۸۹، ص ۵۰)

۶. پیشنهادها

۱. انجام پژوهش‌های میدانی و کاربردی با استفاده از پرسشنامه و مصاحبه

۲. تدوین برنامه‌های آموزشی و درسی مدارس و دانشگاه‌ها

۳. تدوین سامانه‌های مشاوره خانواده و روانشناسی

۴. تولید محتواهای دینی در رسانه‌های ملی

۷. منابع

• قرآن کریم

۱. ابن بابویه، محمد بن علی؛ **الأمالی**: چاپ ششم، تهران: کتابچی، ۱۳۷۶.

۲. ابن بابویه، محمد بن علی؛ **من لا یحضره الفقیه**: فاری، علی اکبر؛ چاپ دوم، قم:

دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۳.

۳. ابن بابویه، محمد بن علی؛ **معانی الأخبار**: غفاری، علی اکبر؛ چاپ اول، قم: دفتر

انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۰۳.

۴. ابن بابویه، محمد بن علی؛ **علل الشرایع**: ج ۲، چاپ اول، قم: کتابفروشی دآوری،

۱۳۸۵.

۵. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی؛ **تحف العقول**: غفاری، علی اکبر؛ چاپ دوم، قم:

جامعه مدرسین، ۱۳۶۳.

۶. ابن حیون، نعمان بن محمد مغربی؛ **دعائم الإسلام**: ج ۲، چاپ دوم، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام، ۱۳۸۵.
۷. الهامی نیا، علی اصغر؛ **اخلاق عملی**: چاپ اول، قم: اداره آموزشهای عقیدتی سیاسی نمایندگی ولی فقیه در سپاه، ۱۳۷۸.
۸. بروجردی، حسین؛ **منابع فقه شیعه (ترجمه جامع أحادیث الشيعة)**: ج ۲۵، چاپ اول، تهران: انتشارات فرهنگ سبز، ۱۳۸۶.
۹. بحرانی اصفهانی، عبد الله بن نور الله؛ **عوالم العلوم و المعارف والأحوال من الآيات و الأخبار و الأقوال (مستدرک سیده النساء إلى الإمام الجواد)**: چاپ اول، قم: مؤسسه الإمام المهدي (عجل الله تعالى فرجه الشريف)، ۱۴۱۳.
۱۰. پاینده، ابوالقاسم؛ **نهج الفصاحة**: چاپ چهارم، تهران: دنیای دانش، ۱۳۸۲.
۱۱. حر عاملی، محمد بن حسن؛ **هدایة الأئمة إلى أحكام الأئمة (عليهم السلام)**: ج ۵، چاپ اول، مشهد: آستانه الرضویة المقدسة، مجمع البحوث الإسلامية، ۱۴۱۴.
۱۲. حر عاملی، محمد بن حسن؛ **وسائل الشيعة**: ج ۵، چاپ اول، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام، ۱۴۰۹.
۱۳. دیلمی، حسن بن محمد؛ **إرشاد القلوب إلى الصواب**: ج ۱، چاپ اول، قم: الشریف الرضی، ۱۴۱۲.
۱۴. دلشاد تهرانی، مصطفی؛ **سیره نبوی (منطق عملی)**: ج ۴، چاپ دوم، تهران: دریا، ۱۳۸۳.
۱۵. شریفی، احمد حسین؛ **آیین زندگی (اخلاق کاربردی)**: چاپ اول، قم: نشر معارف، ۱۳۹۶.

۱۶. شهرزوری، محمد بن محمود؛ رسائل الشجرة الإلهية في علوم الحقائق الربانية: ج ۱، چاپ اول،

تهران: موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، ۱۳۸۵.

۱۷. طبرسی، حسن بن فضل؛ مکارم الأخلاق: ج ۱، چاپ چهارم، قم: الشریف الرضی، ۱۴۱۲.

۱۸. عباس نژاد، محسن؛ قرآن، روانشناسی و علوم تربیتی: چاپ اول، مشهد: بنیاد پژوهش های قرآنی

حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۴.

۱۹. فاخری، علیرضا؛ منتظری، محمد حسین؛ اخلاق در خانواده: ج ۱، چاپ اول، تهران: سپاه پاسداران

انقلاب اسلامی، ۱۳۷۸.

۲۰. فیض کاشانی، محمد محسن بن شاه مرتضی؛ الوافی: ج ۲۲، چاپ اول، اصفهان: کتابخانه امام امیر

المؤمنین علی (علیه السلام)، ۱۴۰۶.

۲۱. قائمی، علی؛ اخلاق و معاشرت در اسلام: چاپ اول، تهران: امیری، ۱۳۶۴.

۲۲. کاشفی، محمدرضا؛ پرسش ها و پاسخ های دانشجویی: ج ۷، چاپ نهم، قم: دفتر نشر معارف،

۱۳۸۹.

۲۳. کراجکی، محمد بن علی؛ کنز الفوائد: ج ۱، چاپ اول، قم: دارالذخائر، ۱۴۱۰.

۲۴. کلینی، محمد بن یعقوب؛ الکافی: ج ۵، چاپ چهارم، تهران: دارالکتب الإسلامية، ۱۴۰۷.

۲۵. مکارم شیرازی، ناصر؛ تفسیر نمونه: ج ۳، چاپ اول، تهران: دارالکتب الإسلامية، ۱۳۷۴.

۲۶. نوری، حسین بن محمد تقی؛ مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل: ج ۱۴، چاپ اول، قم: مؤسسه

آل البيت (علیهم السلام)، ۱۴۰۸.

۲۶. لیشی واسطی، علی بن محمد؛ عیون الحکم و المواعظ: چاپ اول، قم: دار الحديث، ۱۳۷۶.

۲۷. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی؛ بحار الأنوار: ج ۳، چاپ دوم، بیروت: دار إحياء التراث

العربی، ۱۴۰۳.

۲۸. مظاهری، حسین؛ سیر و سلوک (یقظه): چاپ دوم، قم: مؤسسه فرهنگی مطالعاتی الزهراء (علیها

السلام) ف ۱۳۸۹.

۲۹. مظاهری، حسین؛ خانواده در اسلام: چاپ اول، قم: شفق، بی تا.

۳۰. یوسفیان، نعمت الله؛ مدیریت در خانه و خانواده: چاپ اول، تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی

نماینده ولی فقیه، ۱۳۷۸.